

Feminist Teoride Cinsiyet-Toplumsal Cinsiyet Kavramları ve Eleştiriler

Sex and Gender Concepts and Criticisms in Feminist Theory

İlknur Meşe*

Öne Çıkanlar

- Toplumsal cinsiyet kavramı bedenlerin sadece biyolojik varlıklar olmadığını anlatır.
- Bedenlerimiz aynı zamanda toplumsal normlar, pratikler ve söylemlerle şekillenen kültürel varlıklardır.
- Cinsiyet-toplumsal cinsiyet kavramları feminist teoride tartışılmakta olan kavramlardır.
- Scott, Butler, Gatens ve Stone'ın görüşlerinde bu tartışmanın ucu açık ve zengin bir tartışma olduğunu görüyoruz.

Öz: Toplumsal cinsiyet kavramı psikanalist J. Robert Stoller'ın 1968'de yazdığı "Sex and Gender" adlı kitabında cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi incelemesiyle feminist düşünürlerce benimsenmiş ve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Toplumsal cinsiyet kavramı bedenlerin sadece biyolojik varlıklar olmadığını, toplumsal beklentiler ve roller tarafından şekillenen kültürel varlıklar olduğunu da göstermiştir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kavramı feministlerin eline, biyolojinin belirleyici olduğu anlayışıyla birlikte ilerleyen cinsiyet eşitsizliklerine karşı meydan okuma fırsatı vermiştir. Bununla birlikte cinsiyet ile toplumsal cinsiyet ayrımında her ne kadar toplumsal cinsiyet, cinsiyetten bağımsızlaşmış olsa da cinsiyet kavramı fazlaca sorgulanmadan doğal ve biyolojik bir varsayım olarak kalmaya devam etmiştir. Feminist teoride bu iki kavrama yüklenen anlamlar birçok düşünür tarafından tartışılmıştır. Bazı feminist düşünürler bu ayrımın yeniden tanımlanmasını, bazılarıysa bu ayrımın tümüyle reddedilmesi ve yerini başka kavramlara bırakması gerektiğini iddia etmiştir. Bu makalede Joan W. Scott, Judith Butler, Moira Gatens ve Alison Stone'un görüşleri analiz edilerek, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet tartışmasının ilerlediği güzergâh ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Joan W. Scott, Judith Butler, Moira Gatens.

Highlights:

- The concept of gender tells us that bodies are not just biological beings.
- Our bodies are also cultural beings shaped by social norms, practices and discourses.
- The concepts of sex and gender are concepts that are being discussed in feminist theory.
- In the views of Scott, Butler, Gatens and Stone, we see that this discussion is open-ended and rich.

*Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, ilknur.mese@giresun.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-229-4566,

Abstract: The concept of gender was adopted by feminist thinkers and became widely used after the psychoanalyst J. Robert Stoller examined the relationship between sex and gender in his book "Sex and Gender" written in 1968. The concept of gender showed that bodies are not only biological entities, but also cultural entities shaped by social expectations and roles. Therefore, the concept of gender gave feminists the opportunity to challenge the gender inequalities that were promoted with the understanding that "biology is destiny". However, although gender has become independent of sex in the distinction between sex and gender, the concept of sex as a natural and biological assumption has remained largely unquestioned. The meanings attributed to these two concepts in feminist theory have been discussed by many thinkers. Some feminist thinkers have claimed that the distinction should be redefined, while others have claimed that the distinction should be rejected completely and replaced by other concepts. In this article, the views of Joan W. Scott, Judith Butler, Moira Gatens and Alison Stone are analyzed and the path of the sex and gender debate is revealed.

Keywords: Sex, Gender, Joan W. Scott, Judith Butler, Moira Gatens.

Summary

In the 1970s, feminist theorists used the distinction between sex and gender to show that unequal positions between men and women were caused by social expectations of what was appropriate for their sex, and that the source of these expectations was not gender per se. Again, using this distinction, feminist theorists rejected biological and essentialist explanations, such as women's fertility and men's physical strength, which were used as the basis for men's primary and women's subordinate position in the social sphere, thus challenging the notion that "biology is destiny". To prove the validity of this distinction, they drew on anthropological evidence showing that different cultures have different gender expectations. Feminist thinkers found the concept of gender useful for two reasons. First, it provided them with a language to show the ways in which societies subordinate women to men through norms of femininity and masculinity. Second, it signalled that male and female roles were defined by society, not by biology. This implied that these roles were malleable.

Although this distinction initially appeared to be a useful conceptual production and was used in feminist theory, it has been criticised for reinforcing the nature/culture distinction and the binary understanding of sex, since it assumes that gender is cultural and changeable, whereas sex is biological and natural. Some feminist thinkers have argued that this distinction should be redefined, while others have argued that it should be rejected altogether and replaced by other concepts. The ideas of Joan W. Scott, Judith Butler, Moira Gatens and Alison Stone are discussed in this article. Joan W. Scott proposes the concept of gender as an analytical category that functions as a critique of notions of sexual difference. Judith Butler objects to the definition of gender as

natural, immutable, given, pre-cultural. She argues that sex, which appears to be natural, is less biological and more cultural than we think, and even that sex is actually gender, and uses it in the sense of gender. In her book "Imaginary Bodies", Moira Gatens criticises the sex-gender distinction and proposes the concept of body images instead of gender. She accepts that bodies have biological qualities that are independent of culture, but she does not say that these biological qualities make people male and female, she emphasises more on the cultural side of bodies. The imaginary body is a concept that emphasises that we are a psychic body as well as a material body. Rather than reducing the terms sex and gender to each other or replacing them with another term, Alison Stone argues for maintaining the distinction between the two terms, but by changing their existing meanings and establishing an interactional relationship between them. According to her (2019: 128), although gender ideals are embedded in the physical characteristics of the body, these emergent characteristics should be considered gendered rather than sexed. She prefers to use the term "gender" to refer to biological sex qualities that affect and are affected by how we take on gender.

Let us think of the biological body as the material form/foundation of the body. While gender is not directly dictated or coerced by this material basis, it nevertheless bears the traces of this material basis. Gender consists of discourses, thoughts, meanings and images about gender. This framework is socially constructed. Gender provides the tools for the formation of ideas about gender and the means of perceiving gender, but we can claim that these are neither purely social nor gendered ideas. Gender cannot be perceived on its own. We perceive gender, however, through the discourses, thoughts, meanings and images created by gender. The two are not based on separate realities and our bodies cannot be divided into two opposing poles, either biological sex or gender. There is transitivity between them. We pass through one to reach the other. Just as our understanding of gender can change over time, so too can our perception and understanding of gender as they change.

Giriş

Cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında bir ayrım yaparak o güne kadar hep kullanılagelmiş olan cinsiyet kavramı yerine toplumsal cinsiyet kavramının kullanılmasını yaygınlaştıran kişi psikanalist J. Robert Stoller'dır. Stoller, 1968'de yazdığı "Sex and Gender" adlı kitabında cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi inceler. Stoller, biyolojik anomaliler gösteren kişilerle (örneğin kısırlar ve hermafroditler) biyolojik olarak normal ama psikolojik anomaliler gösteren bireyleri (örneğin transseksüeller) inceler. Getirdiği açıklamalar kadınlardan ziyade erkek travesti ve transseksüellere yönelik olsa da psikolojik anomalileri kendisinin geliştirdiği cinsiyet ve

toplumsal cinsiyet ayrımıyla açıklar. Bu açıklamaya göre, kişinin biyolojik cinsiyeti, bu cinsiyete uygun düşen toplumsal cinsiyet kimliğini (yani eril cinsiyet için erillik, dişi cinsiyet için dişillik) belirlemese bile genellikle pekiştirir. Bir kişinin toplumsal cinsiyet kimliği öncelikli olarak doğum sonrası psikolojik etkilenmelerin sonucudur. Toplumsal cinsiyet kimliğini etkileyen bu psikolojik faktörler, kişinin biyolojik bir gerçeklik olarak cinsiyetini, transseksüellik örneğinde olduğu gibi tamamen hükümsüzleştirebilir (Akt., Gatens, 2018, ss. 28-29). Bu ayrım 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında Kate Millett (1971) ve Ann Oakley (1972) gibi feminist düşünürlerce benimsendi.

Bu ayrım genel olarak şu kabullerden oluşur (Stone, 2019, ss. 53-57):

1. Cinsiyet (erkek ve dişi olmak) biyolojiktir, toplumsal cinsiyet (erillik ve dişillik) toplumsaldır.
2. Toplumsal cinsiyet, cinsiyet tarafından belirlenmez.
3. Toplumsal cinsiyet, erkek ve dişi bireylere uygun olduğu düşünülen toplumsal beklentiler, idealler ve normlardan oluşur.
4. Toplumsal beklentiler ve normlar bireylere diğer insanlar ve kurumlar tarafından aktarılır. Beklentilere uygun davranışlar ödüllendirilir, uygun olmayanlar cezalandırılır.
5. Toplumsal cinsiyet beklentilerindeki kültürel çeşitlilik, biyolojinin etkisinin olmadığını gösterir.
6. Erillik ve dişillik tarzları kendi içinde çeşitlilik gösterir. Toplumlar farklı erillik ve dişillik gruplarından, farklı erillik ve dişillik biçimleri beklerler, fakat değişmeyen şey, neredeyse bütün toplumların, erkeklerin eril ve dişilerin dişi olmaları gerektiği konusunda beklentiye sahip olmasıdır.

Stone, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımının ilk olarak insanların bedenleri biyolojik olarak cinsiyetli iken edimleri ve düşüncelerinin toplumsal olarak cinsiyetli olduğu anlamında ele alındığını söyler, fakat aslında bu ayrım bize bedenlerin sadece biyolojik varlıklar olmadığını, aynı zamanda toplumsal pratikler ve normlardan kaynaklanan alışkanlıklar ve özelliklere sahip kültürel varlıklar da olabileceğini gösterdi (2019, s. 108).

Feminist teorisyenler cinsiyet ile toplumsal cinsiyet ayrımını, kadınlar ve erkekler arasındaki hiyerarşik toplumsal konumların nedeninin, onlara neyin uygun düştüğüyle ilgili toplumsal beklentiler olduğunu, bu beklentilerin kaynağının kendi başına cinsiyet olmadığını göstermek için kullandılar (Stone, 2019, s. 54). Yine bu ayrımı kullanarak feminist teorisyenler, erkeklerin toplumsal alanda birincil, kadınların ikincil konumlarına dayanak olarak kullanılan

kadınların doğurganlığı ve erkeklerin fiziksel olarak daha güçlü olmaları gibi biyolojik ve özgül açıklamaları reddettiler, dolayısıyla biyolojinin belirleyici olduğu anlayışına meydan okudular. Bu ayrımın geçerliliğini kanıtlamak için farklı kültürlerin farklı toplumsal cinsiyet beklentilerine sahip olduğunu ortaya koyan antropolojik kanıtlardan yararlandılar. Stone’a göre feministler, bu toplumsal cinsiyet kavramını iki nedenden dolayı faydalı buldular. Birincisi, bu onlara toplumların dişillik ve erillik normları üzerinden kadınları erkeklere tabi kılma yollarını göstermek için bir dil sağladı. İkincisi, bu kavram eril ve dişil rollerin biyoloji tarafından değil, toplum tarafından tanımlanmış olduklarına işaret ediyordu. Bu da söz konusu rollerin değiştirilebilir olduklarını ima ediyordur (2019, s. 91).

İlk başlarda faydalı bir kavramsal üretim gibi görünmesine ve feminist teoride kullanılmasına rağmen bu ayrım eleştirilmiştir. Stone, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımına yönelik feminist eleştirileri iki başlık altında toplar: İlk eleştiri, cinsiyetin değişmez olmadığı ve en azından kısmen toplumsal cinsiyetten etkilendiği şeklindedir. İkinci eleştiri ise, biyolojik cinsiyeti oluşturanın ne olduğuyula ilgili bilimsel görüşlerin değişmez olmadığı ve toplumsal cinsiyetle ilgili beklentilerdeki değişimin de içinde bulunduğu değişimlerden etkilendiği şeklindedir (2019, ss. 64-65).

Bazı feminist düşünürler bu ayrımın yeniden tanımlanması gerektiğini, diğerleriyle, bu ayrımın tümüyle reddedilmesi ve yerini başka kavramlara bırakması gerektiğini düşündüler. Bu yazıda Joan W. Scott, Judith Butler, Moira Gatens ve Alison Stone’un bu konu hakkında yaptıkları tartışmalara -her birinin alandaki etkililik düzeyi oranında- yer verilecektir.

Joan W. Scott’ın Toplumsal Cinsiyet Anlayışı

Joan W. Scott, “Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi” (2007) adlı kitabında toplumsal cinsiyet kavramının ikili karşıtlıklar temelinde kullanımını eleştirir ve onun, eleştiri işini gören analitik bir kategori olmasını önerir. İkili karşıtlığın sabitliği ve değişmezliği anlayışının reddi ile cinsel farklılık terimlerine ilişkin yapıbozumuna ihtiyacımız olduğunu söyler. Onun sözleriyle:

Eğer Jaques Derrida’nın yapıbozumu tanımını kullanacak olursak eleştiri, söz konusu bağlam içindeki ikili karşıtlığın nasıl işlediğini analiz etmek ve bu ikili karşıtlığı gerçek, ispatı kendinde veya şeylerin doğasında mevcut gibi kabul etmek değil sahip olduğu hiyerarşiyi tersine çevirmek ve onu ortadan kaldırmaktır. (2007, ss. 33-34)

Scott’a göre feminist düşünce zaten yıllardır bunu yapmaktadır. “Feminist düşünce tarihi, kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkinin belirli bağlamlarda hiyerarşik bir şekilde yapılanmasının reddi ve bu işleyişin tersine çevrilmesinin ya da ortadan kaldırılmasının tarihidir.” (2007, s. 34).

Scott, toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori olarak kullanılması için, bunlara ilaveten, çalışmalarımızda kullandığımız bazı yöntemleri ve bazı soruları değiştirmemiz, tekil kökenleri aramak yerine, birbiriyle bağlantılı süreçleri kavramamız, olayların neden gerçekleştiklerini anlayabilmek için daha sık nasıl gerçekleştiklerini sormamız ve son olarak, toplumsal iktidarın birleşik, tutarlı ve merkezi olduğunu düşünmek yerine, Michel Foucault’nun geliştirdiği, “güç alanları”nda söylemsel olarak kurulan eşitsiz ilişkiler olarak düşünmemiz gerektiğini söyler (2007, s. 37).

Scott, toplumsal cinsiyetin, cinsler arasında görülen mevcut farklılıklara dayalı toplumsal ilişkilerin kurucu ögesi olduğunu ve bu nedenle, iktidar ilişkilerini belirgin kılmanın asli yolu, aynı zamanda yöntemi olduğunu belirtir. Hatta ona göre, “toplumsal cinsiyetin, iktidarın doğrudan ortaya koyduğu ya da ortaya konması aracılığıyla oluşturulan asli alan olduğunu söylemek daha doğru olabilir.” (2007, s. 43). Scott’ın temennisi, toplumsal cinsiyetin sadece cinsiyeti değil, sınıf ve ırk da kapsayacak bir siyasi ve toplumsal eşitlik vizyonu ile yeniden yapılandırılmasıdır (2007, s. 57).

Scott’un sözlerinden anlaşılan, toplumsal cinsiyet kavramı ile heteronormatif yasanın yarattığı, birbirine karşıt, hiyerarşik, doğal ve değişmez olarak gösterilen ikili cinsiyet anlayışını eleştirmesidir. Bu eleştiriden temenni edilen, heteronormatif yasanın yarattığı cinsel farklılığı ve eşitsizliği ortadan kaldırmaktır. Scott’un bu kitabının ilk basımından (1988) sonra 1990’da “Cinsiyet Belası” adlı, büyük etkiler yaratacak olan kitabı ile Butler, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımına dair feminizmdeki tartışmalara katılır.

Butler’in Cinsiyet-Toplumsal Cinsiyet Ayrımına Eleştirisi

Butler, “Cinsiyet Belası” (2010) adlı kitabına yazdığı ilk önsözde, kadın olmanın “doğal bir olgu” veya kültürel bir performans teşkil edip etmediğini, “doğallığın” bedeni cinsiyet kategorileri üzerinden ve içinde üreten, söylemsel olarak kısıtlanmış performatif edimlerce oluşturulmuş olup olmadığını sorgular. Butler bu soruları ve daha fazlasını sorarak feminizmde cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımı, özne ve kimlik kategorileri gibi temel konuları eleştirir.¹ Kitap boyunca, cinsiyetin ve genel olarak bedenlerin doğallaştırılmasının eleştirel bir soykütüğünü çıkarmayı, lal, kültür öncesi, yorumlanmayı bekleyen beden figürünün yeniden değerlendirmesini yapmayı, zorunlu heteroseksüelliğin, cinsiyeti hiyerarşik bir ikilik olarak inşa etmesini sorgulamayı, yapanın yapılandan önce geldiğine dair epistemolojik paradigmayı sorgulamayı,

¹ Butler’in cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımına eleştirilerini daha iyi kavramak için onun toplumsal cinsiyet performatifliği kuramına dayanarak öznellik ve failliğin tartışıldığı başka bir yazı için bkz. Meşe, 2020.

feminizmin normatif kimlik kategorilerini eleştirmeyi kendine görev edinmiştir. Bu sorgulamalarla bağlantılı olarak, bu kitabın olumlu normatif bir gücü varsa o da toplumsal cinsiyet normlarının, neyin gerçek ve idrak edilebilir olup olmadığına dair oluşturduğu meşruiyet alanını, yanlış, gerçekdışı ve idrak edilemez addedilmiş bedenleri de kapsayacak şekilde genişletilmesini sağlamak olduğunu söyler (Butler, 2010, s. 29). “Biziz Halk” adlı kitabında da bu hedefini tekrar eder. Geliştirdiği toplumsal cinsiyet performatifliği kuramının siyasi emelinin, toplumsal cinsiyet azınlıkları ile cinsel azınlıkların yaşamlarının, kamusal ve kişisel mekânların kesiştiği ve karıştığı alanlarda daha olanaklı ve daha yaşanabilir hale gelmesini sağlamak olduğunu belirtir. Ardından, kuramının hangi toplumsal cinsiyet performanslarının doğru ve hangilerinin yanlış olduğu yönünde bir hüküm bildirmediğini, meselenin normların toplumsal cinsiyetli yaşamlar üzerindeki baskısını azaltmak (kaldırmak ya da aşmak değil) olduğunu ekler (Butler, 2018, ss. 33-34).

Butler, toplumsal cinsiyet normlarının, toplumsal cinsiyet azınlıklarını ve cinsel azınlıkları kapsayacak şekilde genişletilmesi için, feminizmin belli toplumsal cinsiyet ifadelerini idealleştirip yeni hiyerarşi ve dışlama biçimleri üretmesini eleştirmekle işe başlar. Özellikle de “kimi toplumsal cinsiyetli ifadelerin yanlış veya türev addedilmesini, diğerlerinin ise doğru/hakiki ve orijinal sayılmasını şart koşan hakikat rejimlerine” (2010, s. 12) karşı çıkar. Bu hakikat rejimlerinin belli toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerinde yarattığı şiddeti betimlemek için “normatif” terimini kullanır. Butler için biyoloji ve biyolojik cinsiyet hakkındaki bilgi iddiaları zorunlu olarak yanlış değildir; daha ziyade normatiftir. İnsanların nasıl eylemeleri gerektiğine dair beklentileri taşır veya iletirler (Stone, 2019, s. 110). Butler bu terimi, (1) “toplumsal cinsiyeti idare eden normlara özgü” olarak tanımlar. (2) Etik gerekçelendirmenin nasıl yapıldığını ve hangi somut sonuçlara varacağını anlatmak için de kullanır. Toplumsal cinsiyetin normatif biçimlerine karşı çıkar ama bir yandan da toplumsal cinsiyetli dünyanın nasıl bir yer olması gerektiğine dair belli bir normatif görüşe sahip olmamanın da mümkün olmadığını belirtir: “Yine de bu metindeki olumlu normatif görüşün (olduğu kadarıyla) “toplumsal cinsiyeti söylediğim şekilde altüst ederseniz hayat güzel olur” minvalinde bir kural biçimini almadığını ve alamayacağını ifade etmek isterim.” (2010, s. 27) diye ekler.

Butler cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımını eleştirir. Ona göre, bu ayrım ilk başlarda “biyoloji kaderdir” ifadesine itiraz getirmek için kullanılmıştı. Bu ayrımda, beden biyolojik, doğal, değişmez, verili, söylemsellik öncesi, kültür öncesi bir olgu olarak tasavvur edilir. Cinsiyet biyolojik alanda değişmez görünse de toplumsal cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiği, dolayısıyla cinsiyetin nedensel sonucu olmadığı ve onun kadar sabit ve değişmez olmadığı iddia edilir. Böylece cinsiyet ikiliymiş gibi sorunsuzca kurulmuş olsa bile, toplumsal cinsiyet, cinsiyete getirilen çoklu yorum olarak anlaşılmıştır ve iki ile sınırlandırılması için bir neden kalmamıştır.

Toplumsal cinsiyetin inşa edilmişliği cinsiyetten tümüyle bağımsız bir şey olarak kuramsallaştırıldığında, toplumsal cinsiyetin kendisi yüzergeçer hale gelir. Böylece, erkek ve eril, erkek bedeni imlediği gibi dişi bedeni de imleyebilir. Aynı şekilde kadın ve dişi de dişi bedeni imlediği gibi kolaylıkla erkek bedeni de imleyebilir (2010: 51). Feminist literatürde cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımın farklı kullanımlarına rastlamak mümkündür. Kimi değerlendirmelerde toplumsal cinsiyet, cinsiyet ile doğrudan ilişkisi olduğunun varsayılması nedeniyle, cinsiyete uygun olarak ikili inşa edilmiştir. Butler’a göre eğer ikili toplumsal cinsiyet sistemini varsayarsak, toplumsal cinsiyet ile cinsiyet arasında mimetik bir ilişki olduğu, toplumsal cinsiyetin cinsiyeti aynaladığı ya da cinsiyet tarafından kısıtlandığını düşünmemiz gerekir. Eğer varsaymıyorsak, çoklu yorumların olduğunu düşünüyorsak, o halde cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin determinist değil, olumsal olduğunu kabul etmemiz gerekir. Yani çoklu yorumlara açık olduğunu düşünmeliyiz.

Butler (2010, ss. 190-192), Simone de Beauvoir’ın “İkinci Cins” adlı kitabında “kişi kadın doğmaz, kadın olur” sözü ile cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki bağı kopardığını söyler. Yani cinsiyet, toplumsal cinsiyete vesile olamaz. Butler’a göre Beauvoir’ın kuramı kendisinin öngörmediği radikal sonuçlara varıyordu. Mesela cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kökten birbirlerinden ayrı şeylerse eğer, belli bir cinsiyet olunca belli bir toplumsal cinsiyet olunacağı sonucuna varmak mümkün değildir. Bu radikal formülasyon, cinsiyetli bedenlerin farklı toplumsal cinsiyetlere vesile olabileceğine, üstelik toplumsal cinsiyet sayısının ikiye sınırlı olmasının şart olmadığına işaret eder. Özetlersek, Butler’a göre Beauvoir’ın ayrımı:

- Cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki olduğu varsayılan zorunlu biyolojik bağı koparmıştır.
- Bağın kopmasıyla belli bir cinsiyetin illaki o cinsiyet için uygun görülen toplumsal cinsiyet haline gelmesi mümkün olmaktan çıkmıştır.
- Cinsiyet bu ayrımda doğal ve değişmez olarak kalırken toplumsal cinsiyet değişebilir bir anlama kavuşmuştur.
- Eğer toplumsal cinsiyet kişinin olduğu değil de dönüştüğü bir şeyse, o zaman toplumsal cinsiyetin kendisi başladığı ve bittiği söylenemeyecek bir tür oluş süreci veya etkinliktir. Süregiden bir söylemsel pratik olarak müdahaleye ve yeniden anlamlandırmaya açıktır.
- Yine eğer toplumsal cinsiyet olunan bir şeyse, bu oluş sürekli tekrarlayan eylemleri gerektirir. Böylece toplumsal cinsiyet bir tür kültürel/bedensel eylem haline gelir. Yani beden sadece biyoloji ile tanımlanan bir varlık olmaktan çıkarılarak, ayrıca kültürel bir varlık olarak da vurgulanmış oldu.

Bu formülasyonda toplumsal cinsiyet çoklu bir görünümde olsa dahi cinsiyet yine de ikili kalmaya devam etmektedir. Butler, cinsiyetin, doğal, değişmez, verili, inşa edilmemiş gibi terimlerle tanımlanmasının sorgulanması gerektiğini söyler. Örneğin, cinsiyete dair doğal görünen olguların, bilimsel ve tarihsel söylemler tarafından, bir takım siyasi ve toplumsal çıkarlar uğruna söylemsel olarak nasıl tesis edildiğinin sorgulanması gerekir, çünkü toplumsal cinsiyetin kültürle olan ilişkisi ile cinsiyetin doğa ile olan ilişkisi aynı değildir. Toplumsal cinsiyet, cinsiyetleri tesis eden mekanizmanın ta kendisidir. Biyolojik farklılığa dair bildiklerimiz büyük ölçüde toplumsal cinsiyet beklentileri ve varsayımlarından etkilenmiştir. Biyolojiyle ilgili bildiğimiz her türlü iddianın, insanların nasıl eylediği üzerinde etkileri vardır. Butler’a göre toplumsal cinsiyet, “cinsiyetli doğa”nın ya da “doğal bir cinsiyet”in üretilmesinde ve bunların “söylemsellik öncesi”, kültür öncesi bir şeymiş gibi, siyasi olarak tarafsızken kültürün gelip üzerinde etki ettiği bir yüzeymiş gibi tesis edilmesinde kullanılan söylemsel/kültürel bir araçtır.” (2010, s. 52). Yani toplumsal cinsiyet mekanizması, cinsiyetin tutarlılığını ve ikili çerçevesini fiilen sağlama almak için cinsiyetin ikiliğine dair söylemsellik öncesi bir alan yaratmıştır. Böylece Butler’ın söylediği sorgulamaları yaparak,

Cinsiyetin değişmezliğine itiraz edilirse “cinsiyet” denen bu insanın da toplumsal cinsiyet denli kültürel bir inşa olduğu; hatta belki de “cinsiyet”in aslında zaten en başından beri toplumsal cinsiyet olduğu, yani cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımın aslında ayrım falan olmadığı ortaya çıkar. (2010, s. 52)

Bu formülasyonda Butler cinsiyeti doğal, değişmez konumundan çıkarıp, tıpkı toplumsal cinsiyete feminist teoride yüklenen anlamda olduğu gibi kültürel bir anlam yükler. Butler’ın, cinsiyetin aslında toplumsal cinsiyet olduğu iddiası, bedenin biyolojik niteliklerini reddettiği anlamına gelmez. Aksine bedenin biyolojik niteliklerinin sandığımızdan daha az biyolojik ama daha çok kültürel olduğunu öne sürer. Yani toplumsal cinsiyet mekanizması, cinsiyetle ilgili bilgilerin ve iddiaların oluşumunu etkiler, bu bilgiler de doğal olarak, toplumsal cinsiyetli davranışlarımızı ve pratiklerimizi nasıl yaptığımızı etkiler. Böylelikle Butler, doğa-kültür veya ona tekabül ettiği varsayılan cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımında, ilkinin (doğa ve cinsiyet) doğal ve değişmez, ikincisinin (kültür ve toplumsal cinsiyet) değişebilir olarak formüle edilmesini tersyüz etme amacıyla, birinci alanın doğallığını sorgulamış ve ikincisi tarafından kurulabilirliğini göstermiştir. Cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımına yönelik, cinsiyet kavramına yüklenen anlamı altüst ederek onu toplumsal cinsiyet anlamında kullanmayı tercih etmiştir.

Cinsiyeti bir hakikat olarak kuran toplumsal cinsiyet normlarının kaynağı/kökeninin ne olduğuna, hangi yollarla işlediğine ve bedenleri nasıl maddeleştirdiğine bakmamız gerekir.

Toplumsal Cinsiyet Normları

Butler, bizi kendisini tekrara zorlayan toplumsal cinsiyet normlarının heteroseksüel matris olarak ifade ettiği söylem tarafından oluşturulduğunu söyler. Bu ifadeyi, Monique Wittig’in “heteroseksüel sözleşme” mefhumundan ve biraz da Adrienne Rich’in “zorunlu heteroseksüellik” mefhumundan yararlanarak, toplumsal cinsiyetlerin ve arzuların doğallaştırılmasını ve idrak edilebilirliğini belirleyen hegemonik söylemsel/epistemik modeli nitelemek için kullanır. “Bu modelde, zorunlu heteroseksüellik pratiği üzerinden karşıtölumsal ve hiyerarşik bir şekilde tanımlanan istikrarlı bir toplumsal cinsiyetin ifade ettiği istikrarlı bir cinsiyetin (eril erkeği, dişil kadını ifade eder) şart olduğu, bedenlerin ancak bu koşulda tutarlı ve akla yatkın olabileceği varsayılır.” (2010, s. 49, 6. Dipnot). Buna göre, heteroseksüel matris, toplumsal cinsiyetin cinsiyetten kaynaklandığı, birbirine karşıt ve hiyerarşik ikili cinsiyet olduğu ve heteroseksüelliğin doğal ve hakiki olduğu fikrini yaratan bir söylemdir.

Toplumsal cinsiyetimiz söylemle kurulur. Toplumsal cinsiyeti başlatan, doğduğumuzda birisinin kız ya da erkek olduğumuzu belirten kutuları işaretlemesi, yasal belgelere bu şekilde geçmesi ya da “Erkek oldu” ya da “Kız oldu” diye bağırmasıdır belki de der Butler. Bu ilkyazılar ve adlandırmalar, bizi ilk başta kontrol edilemeyen şekillerde etkileyen öteki insanların beklentileri ve fantezileriyle birlikte gelir. Fakat tek kişinin söylemsel edimi toplumsal cinsiyetli hayatımızı belirlemez ve söylem salt sözcüklerden de ibaret değildir, aynı zamanda bir anlamlandırma kavramıdır. Söz konusu anlamlandırma, hem belli gösterenlerin kastettiği şeyleri salt nasıl kastettiği ile hem de belli söylemsel biçimlerin, nesne ve öznelere anlaşılabilirlikleri içinde nasıl ifade ettikleriyle ilgilidir. Bu anlamda söylemi, olağanüstü dil güçleri olan ve tepeden belirleyen bir egemen güç fikri yerine daha dağınık ve karmaşık birtakım söylemsel ve kurumsal güçlerden oluşan bir ağ olarak düşünmek gerekir fakat bu ağ, yeniden anlamlandırmaya, yeniden kullanıma, altüst edici alıntılanmaya ve bu içinde başka türden söylemlerle kesintiye uğramaya ve çakışmaya açık bir ağıdır (Benhabib, Butler vd. 2014, s. 147; Butler, 2018, s. 31).

Normlar, normal veya makbul olan yaşamlar ile olmayanların alanını keyfine göre genişleten iktidar tarzları tarafından oluşturulur (Butler, 2018, s. 38). Normlar doğrusal olmayan ve uzun vadeli bir biçimde gerçekleşir. Toplumsal cinsiyet normlarının tortulaşması zamanla bir dizi bedensel stil üretmiştir ve bu stiller bedenlerin ikili cinsiyetler halindeki doğal biçimlenişleri gibi görünürler. “Doğal cinsiyet” veya “gerçek kadın” gibi ikna edici toplumsal kurgular böyle ortaya çıkar (Butler, 2010, s. 229). Bu tür normlar belirli tür öznelere tesis etmek (ya da lağvetmek) amacıyla sadece geçmişte değil, zaman içinde tekrar edilen bir biçimde işler. Butler’ın ifadesiyle:

Toplumsal cinsiyet normları (ideal tekbiçimcilik, bedenlerin heteroseksüel tamamlayıcılığı, birçoğu ırksal saflık kuralları ve melezleşmeye karşı taburlarca onanan uygun ve uygunsuz erillik ve dişillik idealleri ve hükümranlılığı) neyin idrak edilebilir bir biçimde insan olup neyin olmayacağını, neyin “gerçek” addedilip neyin edilmeyeceğini belirler, bedenlerin meşru ifade kazanabilecekleri ontolojik alanı oluştururlar. (2010, s. 9)

Toplumsal cinsiyet normları, bizim kendi yaratımımız olmayan psikolojik-toplumsal fanteziler aracılığıyla aktarılırlar, başka deyişle psikolojik ve toplumsal olarak dayatılırlar. Normlar çift taraflı çalışır. Bir taraftan bizi kendini tekrara zorlayıcı bir yapıya sahiptir. Yapmazsak bizi yaralanabilir kılabilme gücüne sahiplerdir. Ama bu zorlayıcılık, bir seferde aşının zerk edilmesi gibi değildir. Çünkü normlar basitçe bize nakşedilmez ve biz de normların pasif alıcıları değilizdir. Normların diğer özelliği zorlarken aynı zamanda bizi üretmeleridir. Normlar zamansal bir süreç dâhilinde yavaş yavaş, bizimle birlikte ilerler, bizim kendi yanıt verebilirlik biçimlerimizi canlandırıp yapılandırır. Normlar onlara karşı gelebilme, hatta onlardan kopma yollarını göstermek anlamında bizi üretirler (Butler, 2018, s. 31-32).

Butler’ın (2007, 2010, 2014, 2017, 2018) toplumsal cinsiyet normlarına dair analizlerini şöyle özetleyebiliriz:

- Toplumsal cinsiyet normları heteroseksüel matris tarafından oluşturulur.
- Toplumsal cinsiyet normları, belli türde özneler tesis etmek veya lağvetmek amacıyla söylem’le kurulur.
- Toplumsal cinsiyet normları doğrusal olmayan ve uzun vadeli bir biçimde oluşurlar.
- Toplumsal cinsiyet normlarının tortulaşması zamanla ikili bedensel stil üretmiş ve bunlar bedenlerin doğal biçimlenişi olarak kabul görmüştür.
- Önce belli bir cinsiyetle kendimizi özdeşleştirip sonra ona uygun toplumsal cinsiyet normlarını takip etmeyiz. Doğuştan getirdiğimiz bir toplumsal cinsiyet kimliğimiz yoktur. Bizden önce oluşmuş olan toplumsal cinsiyet normlarının dayattığı toplumsal cinsiyet edimlerini gerçekleştirerek bir toplumsal cinsiyet kimliğine sahip oluruz.
- Toplumsal cinsiyet normları, bizim kendimizin yaratımı olmayan psikolojik-toplumsal fanteziler aracılığıyla aktarılır. Normun psişik işleyişi düzenleyici iktidarın apaçık baskısından daha sinsi bir yol izler. İçimizde, bizim onu kendiliğimizden taklit ve tekrar etmemizi sağlayan psişik bir alan oluşturur. Bunu örneğin utanç, melankoli, vicdan gibi duygular yaratarak başarır.
- Toplumsal cinsiyet normlarının psişik işleyişi, zamansal süreç içinde ama doğrusal ve tahmin edilir olmayan bir biçimde, önceki işleyişlerinden türetilir.

- Toplumsal cinsiyet normları psikolojik ve toplumsal olarak dayatılırlar. Bu dayatma hem özneyi kuran hem de norma karşı gelme yollarını özneye gösteren bir şekilde iş görür.
- Özneyi psişik yolla kuran ve öznedeki işleyen normlar aynı zamanda oldukça özel yollarla biçimlendirici ve savunmasız hale gelir. Öznenin dile karşı savunmasızlığını kuran toplumsal kategorilerin kendileri de hem psişik hem de tarihsel değişime karşı savunmasızdır. Tıpkı öznenin, kendisini önceleyen iktidar koşullarından türemesi gibi, normun psişik işleyişi de mekanik ya da tahmin edilir olmayan biçimlerde daha önceki toplumsal işleyişlerinden türetilir.
- Normlar tek seferde etki etmez. Sürekli etkide bulunurlar. Örneğin toplumsal cinsiyet bize başlangıçta biçim verip sonra bu etkiyi bırakmaz. Normların başlangıçtaki etkisini aktarmak da mümkün değildir. Toplumsal cinsiyet oluşumunun kökenini ve sonunu tespit etmenin imkânsızlığı da bundan ileri gelir. Çünkü normların kökeni betimlense bile, normun yinelenebilirliği süreç içinde normun kökeninden kaymasına neden olur. Bu nedenle kökenini ve sonunu tespit etmek imkânsızdır.
- Normların varlığı yinelenebilirliğe bağlıdır. Normlar yinelendikçe özne üzerindeki etkileri zamansallığa bağlı olarak kendisini oluşturan koşullardan ve bağlamdan kopar. Çünkü bu süreç içinde hem normlar hem üzerinde etki ettiği özneler hem de etkinin şiddeti psişik, toplumsal ve tarihsel etkiye karşı savunmasızdır.
- Tek bir toplumsal cinsiyet normu yoktur. Toplumsal cinsiyete dair, farklı toplumsallık kategorilerine göre farklı normatif şemalar vardır. Bunlar bir seferde oluşmaz ve hep öyle kalmazlar. Zaman içinde ve yinelenebilirlik aracılığıyla, iktidar işleyişlerine bağlı olarak değişirler. Bu değişimlerde kimin özne sayılacağına dair tanımlar da değişir. Dolayısıyla hayat her zaman kendi kurulumunun sınırlarını hep aşar. Çünkü tamamlanmamış olması ve yinelenebilirliğe duyduğu ihtiyaç nedeniyle normatif kurulumu içkin bir sınır vardır.
- Bu yineme sürecinde toplumsal cinsiyet normları beden üzerinde varlığa gelirler. Özneler kendi kişisel tarihlerine ve koşullarına göre normları başka türlü icra ederler. Bu icra esnasında normlar yeniden anlamlandırılırlar, altüst edilirler veya yeniden üretilirler. Fakat bu yinelenebilirliğin kendisi bitmez ve bundan dolayı özneyi, süreci ve normları tamamlanmaz kılar.
- Yinelenebilirlik düşüncesi neden normların determinist bir etkisi olmadığını anlatır. Bu nedenle Butler, kurum/inşa yerine performativite kavramını daha faydalı bulur.

Butler, Taklit ve “Toplumsal Cinsiyet’e Karşı Durma” adlı kitabında, toplumsal cinsiyetin, ‘asıl’ hali bulunmayan bir tür taklit olduğunu iddia eder. Toplumsal cinsiyet ona göre taklit

etmenin ürünü ve sonucu olarak “esas” nosyonunu doğuran bir tür öykünmedir. Neye öykünürler? Kendisi de öykünmenin etkisiyle üretilmiş olan fantazmatik bir heteroseksüel kimlik idealini taklit ederler. Bu kimlik performatif bir taklit yoluyla asıl’ın kendisi, bir asıl fantazmı olarak üretilmiştir. Bu anlamıyla heteroseksüel kimliklerin gerçekliği, kendini köken, hakiki, asıl ve her türlü taklidin zemini olarak kuran bir öykünmeyle oluşturulmuştur. Bu anlamıyla heteroseksüel kimlikler, gerçek’in zeminleri, kökenleri, normatif ölçüsü olarak takdim edilen ve teatral şekilde üretilen sonuçlardır (2007, ss. 23-26).

Performatiflik-Yinelenebilirlik

Butler, bedenin cinsiyetli doğmadığı, toplumsal cinsiyet kimliğinin sonradan öğrenildiği düşüncesine dayanak olarak, Nietzsche’nin “Ahlakın Soykütüğü”ndeki “Yapma, eyleme, oluşma fiillerinin ardında bir ‘varlık’ yoktur: ‘yapan’ yalnızca yapılane eklenen bir kurgudur-mesele yapılandan ibarettir.” iddiasını alır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet denen şey, bir olgu, eylemlerin kaynağındaki kararlı bir kimlik değildir. Özneden önce tarihsel ve söylemsel olarak oluşmuş, onu sınırlayan ve aşan toplumsal cinsiyet normlarının etkisiyle yaptığımız toplumsal cinsiyet edimlerinin düzenli tekrarı sonucu oluşmuştur. Bu edimler maddeselleşerek zamanla töz görünümünü, bir çeşit doğal varlık görünümünü üretirler. Bu nedenle mevcut ikili toplumsal cinsiyet kimlikleri hep var olagelen öz veya hakikatlermiş gibi görünürler.

Butler’a göre toplumsal cinsiyet bir olgu veya kimlik değildir. Toplumsal cinsiyete dair tekrar eden edimler toplumsal cinsiyet fikrini yaratır. Toplumsal cinsiyet normlarının varlıklarını sürdürmeleri yeniden üretilmeleriyle mümkündür. Yani yinelenebilir olmaları onlara dair gerçeklik algısını oluşturur. Bir yandan da yinelenebilirlik sayesinde ve içinde, toplumsal cinsiyeti çeşitlendirecek faillğe dair imkânlar elde edilmektedir.

Butler performatifliği, toplumsal cinsiyetli edimlerin beden düzeyindeki yinelenebilirliğini anlatmak için kullanır ve şöyle izah eder:

- Toplumsal cinsiyet performatiftir çünkü tekrar eden edimler toplumsal cinsiyet fikrini yaratır.
- Performatif edimler, ikili karşıtlıklardan biri olmamızı talep eden zorunlu toplumsal cinsiyet normlarını belli türde bir eyleme dökme edimidir. Toplumsal cinsiyet normlarını eyleme dökmenin iki anlamı vardır: (1) Bizi önceler ve üzerimizde etkide bulunurlar. (2) Bunları yeniden üretmekle yükümlüüz.

- Toplumsal cinsiyeti mümkün kılan performatiflik, tek seferlik ve kasti bir edim değildir. Onu uygulayanın iradesinin ya da seçiminin de bir ürünü değildir. Zamansal süreç içinde bedensel olarak yapılan tekrarların ritüelleştirilmiş bir ürünüdür.
- Performatiflik teatral bir performans değildir. Normların düzenlenmiş ve sınırlandırılmış tekrarıdır.
- Performatiflik kişinin iradesinin veya seçiminin bir ürünü değildir ama determinist ve mekanik bir şekilde de gerçekleşmez. Aksine faillik ve dönüşüm olasılığını barındıran bir süreçtir. Toplumsal cinsiyet normlarının yeniden üretimi esnasında, bizi kendisini tekrara zorlayan düzenleyici idealler ile edimler arasında, koşullara ve öznelere eleştirelilik kapasitelerine bağlı olarak uyumsuzluk, çatışma, tutarsızlık oluşur. Bu nedenle normlar özne tarafından gözden geçirilir, müzakere edilir, başka türlü anlamlandırılır veya reddedilir. Bu bedensel olarak eyleme dökme sebebiyle, her zaman öngörülebilir olmayan sonuçlar ortaya çıkar ve toplumsal cinsiyeti, hâkim söylemlere meydan okuyan tarzda yaşamaya alan açar. Örneğin butch, femme, transgender, genderqueer vb. Faillik hâkim söylemi topyekûn bir aşma girişimi olamaz, ancak tekrara getirilecek bir çeşitleme imkânıdır. Butler performatifliği bir faillik kuramı olarak sunar.
- Toplumsal cinsiyet performatifliği basitçe bir taklit edimi değildir. Yerinden eden, altüst edici bir tekrar etme edimidir. Toplumsal cinsiyet normlarını tekrar etme edimi, basitçe aynısını yeniden yapma değil, yerinden eden, altüst edici tekrar etme edimidir. Daha doğrusu, tekrar etme ve toplumsal cinsiyeti büyük ölçüde çoğaltma vasıtasıyla tam da bu tekrarı mümkün kılan toplumsal cinsiyet normlarını yerinden etmektir.

Şunu belirtmek gerekir ki her performatif edim altüst edici değildir. Öyle olsa, performatif tekrarları esnasında normlar kendiliğinden, doğal olarak zaten değişirlerdi. Böylece öznelere, kendi üzerlerine ve normlar üzerine eleştirel ve sorgulayıcı düşünceleri ve bunu davranışlarına yansıtmaları gibi şeyler yapmalarına gerek kalmazdı. Ama o kadar kolay değil. Butler (2010, 2014), normları değiştiren edimleri değiştirmeyen edimlerden ayıran kriterleri belirlemekten kaçınsa da her edimin altüst edici edim olmadığını vurgular. Bu türden bir edime örnek olarak Drag olarak adlandırdığı edimlerden bahseder.

Butler’ın Görüşlerine Yapılan Eleştiriler

Butler’ın Cinsiyet Belası’ndaki görüşlerine yönelik çokça eleştiri yapılmıştır. Butler, sonraki kitaplarında -örneğin *Bela Bedenler* (2014)- eleştirileri dikkate alarak görüşlerini biraz

esnetmiş, derinleştirmiş ve zenginleştirmiştir. Onlardan bazılarını ve Butler'ın cevaplarını maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Toplumsal cinsiyetin performatif olduğu görüşünün ondan kolayca özgürleşilebileceği çıkarımına yol açtığı eleştirisi:

Cinsiyet Belası'ndan çıkarılan yorumlardan biri, cinsiyet diye bir şeyin bulunmadığı, yalnızca toplumsal cinsiyetin bulunduğu, onun da performatif olduğuydu. Bunun bir adım daha ilerisi de, madem toplumsal cinsiyet performatif, o zaman tamamen özgür olmalı, görüşü. Pek çoklarına da, sanki bedenin maddiliği boşaltılmış, göz ardı edilmiş ya da yadsınmış, hatta inkar edilmiş gibi geldi...Bodies That Matter'ı yazarken benim için önemli olan, cinsiyet kategorisine ve maddilik meselesine geri dönerek, cinsiyetin kendisinin nasıl olup da bir norm gibi kurgulanabildiğini sormak oldu...Bir normun bir bedeni nasıl fiilen maddileştirdiği, bedenin maddiliğini nasıl bir normla yüklü olmakla kalmayıp bir anlamda bir normla canlandırılmış ya da hatları çizilmiş olarak görebileceğimiz üzerine yoğunlaşmak istiyordum. Bu yüzden tavrımı değiştirdim. Galiba Cinsiyet Belası'nda cinsiyet kategorisini hükümsüzleştirmekte fazla aceleci davrandım. Bodies That Matter'da bu kategoriye yeniden ele almaya, tam da cinsiyetin üretilmesinde kısıtlamanın payını vurgulamaya çalıştım. (Osborne, 2013, ss. 171-172)

2. İlk eleştiriyle ilintili olarak, bedenin söylem/dil tarafından kurulduğunu söyleyerek bedenin maddeselliğini göz ardı ettiğine dair eleştiri:

Bir söyleşide (Osborne, 2013) Butler'a, bedenin belli söylemlerin zoruyla oluştuğunu söylediğinden, ama örneğin kadın bedeninin doğurganlığı gibi biyolojik kısıtlamalar üzerinde durmadığından bahsedilerek, "cinsiyetin söylemsel sınırları kadar, söylemin kendisi üzerindeki kısıtlamalardan da söz etmeniz gerekmez mi?" diye bir soru sorulur. Butler, kadınların bedenlerinin doğurganlığı meselesinin sorgulanması gerektiğini söyler. Kız bebeklerin, kız çocukların, yaşlı kadınların hamile kalması söz konusu değildir. Bunun yanı sıra hamile kalmak istemeyen veya hamile kalamayan kadınlar da vardır. Butler, bedenin cinsiyetlendirilmesinde üreme sorunsalının kilit bir konuma yerleştirilmesini, üremenin mutlak belirleyici olmasına veya olması gerektiğine değil, toplumsal cinsiyet normlarının söylemsel dayatması olduğuna bağlar. Yani kadın bedenlerinin doğurganlığına dair yorum, biyolojik kısıtlılıkların nötr bir tarifi değildir. Bununla birlikte Butler, biyolojik farklılıkların bulunduğunu inkâr etmediğini de belirtir: "Aslında, kültür içerisindeki toplumsal cinsiyet konumlarının, bazı açılardan, üreme ilişkileri konumlarına bağlı olduğunu öne sürmek olası. Ama bu üreme ilişkilerinin ister istemez zorlayıcı heteroseksüelliği barındıracağını söylemek biraz acelecilik olur, çünkü üreme ilişkilerini heteroseksüelliği dayatmadan düzenleyen kültürler de var" (2013, s. 183). Butler biyolojik farklılıkları, bedenlerin biyolojik özelliklerini inkâr etmez ama yeryüzündeki bedenlerin kuraldışı durumu söz konusu olduğunda bu farkların hiç de zorunlu olmadığını, bununla birlikte aslında bu biyolojik farklılığın

hangi söylemsel ve kurumsal koşullar altında cinsiyetin belirleyici özellikleri haline geldiklerini sorguladığını söyler.

3. Bedenin söylem/dil tarafından kurulduğunu söyleyerek, diğer toplumsal pratikleri veya sosyo-ekonomik bağlamı göz ardı ettiğine yönelik eleştiri:

Benhabib, Butler'ın öznenin dil tarafından kurulduğuna dair iddiasını sorunlu bulur:

Dil tarafından kurulmak ne demektir? Dilsel pratikler, toplumsal cinsiyet oluşumuna ilişkin bir açıklama arayacağımız öncelikli alanlar mıdır? Peki ya aile yapıları, çocuk yetiştirme biçimleri, çocuk oyunları, çocuk giyim kuşam alışkanlıkları, eğitim ve kültürel alışkanlıklar gibi diğer pratikler ne olacak? Sözcüklerin, yapıp edilenlerin, el kol hareketlerinin, fantazilerin ve anneninki başta olmak üzere, ebeveynlerin kullandığı beden dilinin, çocuğun toplumsal cinsiyetle ilgili kimlik gelişiminde sahip olduğu önemden söz etmeye kuşkusuz gerek yok (Benhabib, Butler vd. 2014, ss. 121-122) diye ifade eder.

Kathi Weeks, “Feminist Öznelerin Kuruluşu” (2013, ss. 180-181) adlı kitabında Butler'ın toplumsal cinsiyet analizlerinde söylem'e merkezi bir yer vermesini eksik bulur. Onun cinsiyetlendirme sürecinin etkilerini hafife aldığını, özneyi sosyo-ekonomik bir bağlam içinde konumlandırmadığını ve toplumsal cinsiyet performansının zora dayalı bir eylem olduğu konusunda ısrarcı olmasına rağmen, bizi toplumsal cinsiyet normlarını tekrara zorlayan güçlerin yeterli bir açıklamasını sunmadığını söyler. Ona göre bu durum Butler'ın dilsel iktidar modeliyle ilgilidir. Bu modelde söylem, özneyi bir sonuç olarak üreten, olanaklı kılan ve kısıtlayan birincil kurucu güçtür. Sorun Butler'ın söylemi sosyo-ekonomik bağlam içinde konumlandırmamasıdır. Bir yandan sosyo-ekonomik ve politik kurumlar diğer yanda ise gündelik pratikler arasındaki ilişki Butler'ın açıklamasında görünmez kılınmıştır. Weeks'e göre bu önermedeki temel sorun, materyalist olmaktansa idealist olması değil (Çünkü Butler *Bela Bedenler*'de cinsiyetli bedenlerin maddeselliğinin toplumsal olarak kuruluşunun idealist olmadığını, zaten materyalizmin de idealizmden daha değerli addedilişinin sorgulanabilir bir ikilik olduğunu vurgulamıştı), daha ziyade fikirler ve kurumlar, kültürel olan ve ekonomik olan arasındaki karmaşık ilişkiyi teorileştirme sorunsalı ile ilgilenmemesidir. Weeks'e göre söylemsel kategoriler ve kültürel normlar toplumsal cinsiyet kategorilerinin hangi yollardan dayatıldığı ve en etkin şekilde nasıl sorgulanabileceklerini yeterince açıklayamazlar.

Butler bu konuda kendine gelen eleştiriler karşısında, Athanasiou ile yazdığı “Mülksüzleşme” adlı kitabında yapı meselesini dikkate aldığını göstermiştir. Ona göre yapı ile kertes arasında doğrudan bir ilişki vardır. Örneğin “şu ırkçı edime aldırma-onun yerine onu mümkün kılan ırkçılık yapılarına odaklan” diyemeyiz. Çünkü yapının kendini var edebilmesi ve

tekrarlayabilmesi için kertesine ihtiyacı vardır. Bu yüzden her ırkçı rejimin kendi ırkçı edimlerine, ırkçı sözlere, gündelik ayrımcılık ve dışlama biçimlerine ihtiyacı vardır. Geniş kurumsal ve siyasal yapılar ile onların gündelik hayattaki karşılıklarının ikisini birden dikkate alan analizler gereklidir. Butler’a göre “işte bu yüzden yapıları hem zamansal hem de mekânsal olarak kavramalıyız, çünkü yapıların kendilerini kerteleri üzerinden yenilemeleri gerekir ve kerte de hem zamansal hem de mekânsaldır.” (2017, s. 124).

Butler’a Dair Bir Değerlendirme

Butler’ın bedenın söylemsel olarak kurulduğuna dair iddiasıyla idealist bir tutum sergilediği söylenmiştir, fakat Butler’ın kuramını genel olarak göz önünde bulundurduğumuzda bunu söylemek zorlaşır. Onun kuramında, idealizme öncelik vermiş olsa dahi idealizm ve materyalizm iç içedir. Bunu göstermek için “yapılanın ardında bir yapan yoktur” iddiasından yola çıkalım. Yapan ve yapılan arasında öncelik ve sonralık ilişkisi varsayan bir ifade bu, fakat bu ifade yapan ve yapılan arasındaki ilişkinin sadece bir boyutunu anlatır. İkisi arasındaki ilişkiyi birbirini üreten bir süreç olarak düşünelim. Önce yapılan yoluyla yapan üretilir, yani özne/beden, eylemleri sonucu oluşan/maddeleşen bir üründür. Maddeleşen özne/beden, üretilmiş haliyle üretimde bulunur. Bir yapan olarak, özne/beden olarak eylemde bulunur. Bu süreci işler halde tutan, sürekli tekrarlanan edimlerdir, fakat edimler hep aynı şekilde tekrar edilmez. Koşullar/bağlam ile özne/beden arasındaki ilişkinin şekillenmesine göre farklı türde eylemler de ortaya çıkar. Bu ilişkide/süreçte, özne/beden tamamlanmış/bitmiş bir şey değildir, sürekli oluş halindedir, sürekli üretir ve üretilir, süreç de doğrusal ve tahmin edilir değildir. Böyle olduğu için yapan ve yapılan, yani özne/beden ve eylem ilişkisi bir öncelik ardılık ilişkisi olmaktan çıkar, birbirinin içine girmiş, birbirini üreten bir şey haline gelir. Neyin neyi ürettiği, sürecin hangi noktasında durarak baktığımıza bağlı. Fakat bu da sorunlu. Çünkü bu ilişki, sürekli oluş halinde bir süreç olduğu için belli bir başlangıç ve bitiş noktası yoktur. Bitimsiz bir başlangıç ve sonuçtan bahsedebiliriz. Bu nedenle Butler, normların başlangıcını veya kökenini bilemeyeceğimizi söyler. İdealizm ve materyalizm arasındaki ilişkiyi de böyle düşünebiliriz. Ne düşüncenin maddeyi kurması ne de maddenin düşüncüyü kurması tek boyutlu ve olmuş bitmiş bir şeydir. Birinin tanımı diğerini içermek zorundadır. İdealimle materyalizm arasındaki farkı yaratan gerçek değil, tercihlerimiz veya gerçeği yorumlama biçimlerimizdir. Sonra bu yorumlarımız dönüp gerçeği kurarlar.

Butler’ın kuramı oldukça ufuk açıcı olmasına rağmen, toplumsal cinsiyete dair gerek onun gerek başka feministlerin yazılarında bir belirsizlik var gibi görünüyor. Aslında tam olarak toplumsal cinsiyetin ne olduğu ve cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında bir ayrımın olup olmaması hakkında çeşitli görüşler olmasına ve bu görüşler kendi içinde tutarlı görünmesine

rağmen bir o kadar da belirsizlikler barındırmaktadır. Meselenin, temel kabul olarak nereden başladığımız ve kavramları nasıl kullandığımızla ilgili olduğunu düşünebiliriz. Bedenin az da olsa cinsiyetli bir doğası var mıdır yoksa tamamıyla söylemle mi kurulmuştur? Buna bağlı olarak idealist ya da materyalist olma konumlarını da birbirine karşı mı düşünüyoruz yoksa birbirinin bir parçası olarak görebilir miyiz? Doğa ve kültür arasındaki ilişkiyi klasik epistemolojide tanımlandığı gibi mi düşünmeye devam ediyoruz yoksa ikisinin de birbirini içerdiğini ve şekillendirdiğini düşünebilir miyiz? Kavram ikiliklerini, bir kavramı diğer kavramın içinde eriterek mi, ikili kalmasına devam ederek ama aralarında etkileşimsel bir ilişki olduğunu iddia ederek mi yoksa ikisini de reddederek, yerine bambaşka bir kavram kullanarak mı aşabiliriz? Butler, doğa/doğallık denen şeyin ne kadar doğal olduğunu sorgular ve kültürel söylem yoluyla kurulduğunu söylerken, doğa ve kültür dikotomisini altüst edecek gibi görünür ama daha ziyade doğa denen şeyin gerçekliğini yok sayarak (ya da daha sonraları az da olsa kabul ederek) tamamen kültüre öncelik verir.

Butler, kuramına yapılan eleştiriler sonucu ne bedenin biyolojik varlığını ne de sadece söylemle kurulduğunu iddia etmeye devam eder. Bedenin biyolojik farklılığını az da olsa kabul ettiği ve ikili toplumsal cinsiyet konumlarının, bazı açılardan, üreme ilişkileri konumlarına bağlı olduğunu öne sürmenin olası olduğunu söylediği gibi, bedenin kendisinin sadece söylem yoluyla değil, yapının etkisiyle de şekillendiğini kabul eder. Kuramının önemli bir yanı da tarihselliğe yaptığı vurgudur.

Butler’ın kuramı bize ne söylüyor?

- Ne toplumsal cinsiyet cinsiyetten kaynaklanır ne de arzu pratikleri, cinsiyet ya da toplumsal cinsiyetten kaynaklanır. Hepsinin cinsiyetten kaynaklandığını söyleyen kültürel matristir. “Kaynaklanmak” siyasi bir gerektirme ilişkisidir (2010, ss. 66-67).
- Cinsiyetin doğallığı savını sorgular. Cinsiyetin kendisinin bizzat inşa edilmiş bir alan, başka deyişle toplumsal cinsiyet olduğunu gösterir. Böylece cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımını ortadan kaldırır.
- Bedenlerin doğuştan gelen, biyolojik özellikleriyle ilgili iddialarımızın, nasıl eylediğimizi ve hangi alışkanlıkları edindiğimizi de etkilediğini savunur.
- Kimi toplumsal cinsiyetlerin yanlış, diğerlerinin ise doğru/hakiki ve orijinal sayılmasını şart koşan hakikat rejimlerine karşı çıkar.
- Toplumsal cinsiyet normlarının hangi toplumsal cinsiyet kimliklerinin ve cinselliklerin kabul edilebilir olduğuna dair oluşturduğu meşruiyet alanını, dışarıda bırakılan bedenleri de kapsayacak şekilde genişletilmesini amaçlar.

- Performatifliği, toplumsal cinsiyet kimliklerinin beden üzerinde ve onunla birlikte maddeselleşmesinin/varlığa gelmesinin, aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarının dönüştürülmesinin önemli alanı olarak görür, fakat toplumsal cinsiyet normlarının dönüştürülmesi için, koşullar ve bağlam ile kişisel edimler ve zihniyet dönüşümleri arasındaki ilişkide iki tarafın birden önemine vurgu yapar.
- “Toplumsal cinsiyet, bütüncüllüğü daima ertelenen, herhangi bir anda asla tam anlamıyla olduğu şey olmayan bir giriftliktir.” (2010, s. 65).
- Butler’ın cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımına yönelik eleştirileri aynı zamanda feminist teoriye de getirdiği eleştirilerdir.

Cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye dair biraz daha geniş düşünebilmek için, bedenin biyolojik niteliklerini de hesaba katan analizlere bakmak gerekmektedir. Bu doğrultuda, Moira Gatens’in feminist teorinin ve felsefenin zengin birikiminden faydalanarak ortaya koyduğu “imgesel beden” düşüncesi ile Alison Stone’un, Butler ile Gatens arasında kurmaya çalıştığı ilişkiye de yer vermek gerekmektedir.

Moira Gatens ve İmgesel Bedenler

Gatens (2018), 1970’lerin başından beri feminist teoride temel bir yer tutan cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımını eleştirir ve toplumsal cinsiyet kavramını reddeder. Bu iki kavram arasında çekişmeli ilişkiler kurulduğunu söyler. Kadın olma ve dişi nitelikler sergileme ya da erkek olma ile eril olma arasındaki bağlantılar ya zorunlu ve doğal bağlantılar olarak ya toplumsal ve keyfi bağlantılar olarak ya da bu iki ucun karışımı bağlantılar olarak kurulmaktadır. Bu bağlantıların sonucu olarak ya “yeniden cinsiyetlendirme” ya da “cinsiyetsizleştirme” önerileri ortaya atılmıştır. Gatens ise, toplumsal değişme adına her iki önerinin ötesine geçebilmek için, bedenin maddiliğinin anlamını önemseyen bir “beden imgesi” nosyonu önerir. Gatens, bedenlerin kültürden bağımsız biyolojik nitelikleri olduğunu kabul eder, fakat bu biyolojik niteliklerin kendisinin, insanları erkek veya dişi yaptığını söylemez.

Gatens, Merleau-Ponty’nin görüşlerinden hareketle, deneyimimizin en temel biçiminin dünyanın duyularımız yoluyla algısı olduğunu ve kendimizi bedenleşmiş olarak deneyimlemeden de algılamayacağımızı düşünür. Merleau-Ponty’e göre (1945), uzamdaki bedenimin farkında olmak için bedenimin hangi parçalarının birbirleriyle ve onları saran çevreyle ilişkili olarak hangi edimleri ve hareketleri yapabildiklerinin farkında olmak zorundayım. Yani, bir beden imgesine, bedenimin içsel bir “harita”sına sahip olmalıyım. Beden imgem, hangi davranışları yapabileceğimi belirler. “Hayalet bacak” fenomeni buna örnek verilebilir. Kişi bacağı kesildiği halde, sanki bacağı oradaymış gibi hissedip öyle davranmaya devam eder, çünkü bu kişinin, zaman içinde bedeninin

davranış olasılıklarına yönelik yapılandığı bir örtük kendilik imgesi ya da içsel haritası vardır ve bu harita henüz uzvun kesilmiş olmasına uyum sağlamış değildir (Akt., Stone, 2019, s. 116).

Gatens’a göre, zaman içinde beden imgemizi yapılandırırken bu süreç bir fantezi içerir, çünkü bedenlerimizi olduklarından daha ahenkli ve yetkin olarak hayal edebiliriz. Aynı zamanda bedenlerimizin farklı parçalarını haritalandırırken onlara değişen düzeylerde duygusal önem veririz. Son olarak, beden imgemizi bedenın biyolojik nitelikleriyle ilgili kamusal olarak oluşturulmuş ortak imgeler ve fikirleri kullanarak biçimlendiririz. Gatens, bedene dair bu ortak imge ve fikirlere “toplumsal imgesel” der (akt.: Stone, 2019, s. 117).

Gatens (2018, s. 31), Stoller’ın çalışmasını benimseyen feministlerin görüşlerinde iki varsayımın olduğunu öne sürer ve bu varsayımları eleştirir. Bu varsayımlara göre:

1. Bilincin oluşumu açısından beden nötr ve edilgendir. Bu varsayım örtük bir biçimde rasyonalist bir bakış açısidir.
2. Kişi “yaşadığı deneyimin” tarihsel ve kültürel özgüllüğünün önemli etkilerini, söz konusu kültürdeki maddi pratikleri bilinçli olarak değiştirmek suretiyle başkalaştırabilir.

Gatens’a göre, bu varsayımların geçerliliğini kabul ettiğimizde, tarihsel ve kültürel anlam ve değerlerin “farksız” bir bilinçte ifade bulduklarını, bu farksız bilincin de farksız bir beden üzerinde etkili olduğunu, bunların nötr bir bedenle birleşen nötr bir bilinç üzerine toplumsal olarak kaydedildiğini düşünmemiz gerekir. Ona göre, bu teorisyenler cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımını beden-bilinç ayrımı olarak anlar. Beden-zihin ayrımını eleştirmeden kullanan teorisyenler, insan öznesini ya ağırlıklı olarak biyolojik güçler tarafından ya da tamamıyla toplumsal olarak, yani çevre tarafından belirlenmiş olarak niteler. Her iki pozisyonda beden ile zihin arasında nedensel bir ilişki varsayılır ve her iki pozisyonda özne apriori, nötr ve edilgen olarak kabul edilir. Bu varsayımlarda beden yalnızca biyolojik, anatomik ya da fizyolojik beden olarak ele alınır. Yaşanan bir şey olarak bedenın analizi oldukça sınırlıdır. Gatens’a göre,

İmgesel beden, toplumsal ve tarihsel olarak özgüldür; çünkü ortak bir dille; bedenın çeşitli bölgelerinin (örneğin ağız, anüs, üreme organları) ortak bir psişik anlama sahip olması ve ayrıcalıklı kılınması yoluyla; beden üzerinde ve beden yoluyla etkin olarak ortak kurumsal pratikler ve söylemler (mesela tıbbi, hukuki ve eğitimsel söylemler) aracılığıyla kurulur. (2018, s. 41)

Gatens, maddi bir bedenın yanı sıra psişik bir beden imgesine de sahip olduğumuzu söyler. Dişil olarak adlandırılan davranışlar “yalnızca patriyarkal toplumsallaşma ve koşullanmanın sonucu değil, daha ziyade biyolojiyle ilgili ortak kültürel fantezilerden yararlanan savunmacı davranış tarzlarıdır. Başka bir deyişle, bu özellikler biyolojimizle ilgili ortak (bilinçli ve bilinçdışı)

fikirlerin tezahürleri ya da bunlara verilen tepkidir.” (2018, s. 42). Millett’in cinsiyetlere “atfedilen patriarkal tabiatlar ve rollerin” keyfi olduğu, yani cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin keyfi olduğu iddiasını eleştirir. Ona göre:

Cinsiyete uygun davranış biçimleri olarak erillik ve dişilik, erkek ve kadın biyolojilerine dair tarihsel temelli, ortak bir kültürel fantezinin dışavurumudur; dolayısıyla cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantılar keyfi değildir. Nasıl ki semptom etiyojisiyle keyfi bir biçimde ilişkili değilse, kadın bedeni ile dişilik arasındaki bağlantı da keyfi değildir. (2018, s. 43)

Gatens, doğa ile kültür, zihin ile beden, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet ikiliklerini sorgulamak ve reddetmek için Spinoza’nın, üretken ve dinamik bir beden anlayışının imkân sunabileceğini öne sürer. Spinozacı perspektif kendisini bu ikiliklere dayalı bir cinsel fark anlayışı üzerinden kurmaz. Ona göre beden:

...etkin zihnin yönettiği edilgen bir doğanın parçası değil, insan eyleminin temelidir. Zihin, bedenin aktüel varoluşunun olumlanmasıyla kurulur ve akıl tam da belirli bir bedensel varoluşun olumlanması için etkindir ve bedenleşmiştir. Etkinliğin kendisi, özel olarak bedenle, zihinle, doğayla ya da kültürle ilişkili değildir, o daha ziyade bir kimsenin, kendi toplumsal, politik ya da kaba varoluşunu edilgençe “yaşamayı” yerine kendi durumuna bizzat katılımının olanaklarını anlayabilmesiyle ilişkilidir. Bu etkin anlama, beden-makinenin zihin tarafından tahakküm altına alındığı anlamına gelmez. Gelemez; zira düşüncenin etkin olması bedenin niteliğine ve kendisini hangi tarzda ve bağlamda yeniden yarattığına bağlıdır. Spinozacı beden, hiçbir zaman kendisiyle aynı kalmadığı için kesin olarak “bilinmesi” mümkün olmayan üretken ve yaratıcı bir bedendir. Bedenin bir “hakikati” ya da “gerçek” doğası yoktur, çünkü beden bir süreçtir; anlamı ve kapasiteleri içinde bulunduğu bağlama göre değişir. Bu bedenin ne sınırlarını ne de muktedir olduğu güçleri bilebiliriz. Bu sınırlar ve kapasiteler, ancak beden ve çevresinin sürekli etkileşimlerinde ortaya çıkar. (2018, s. 107)

Bu sözlerle bedenin biyolojik varoluşuna kültürel varlığından daha fazla önem veriyor gibi görünse de Gatens, bedenin biyolojik niteliklerinin önemini ve belirleyiciliğini kabul etmekle birlikte, daha ziyade kültürel yanına vurgu yapmaktadır. Ona göre, “Bir şekilde kültürün ve kültürün etkilerinin dışında olan bir bedenden bahsetmek anlamsızdır; hatta beden hakkında (biyolojik beden bile olsa) konuşmak ya da yazmak bile, zaten onu kültürel bir ürün olan dile tabi kılmak demektir.” (2018, s. 85).

Gatens, “bedenlerin biçimlerini ve işlevlerini, kültürün örgütlenmesinin belirleyicileri olarak düşünmek yerine, tüm bunları kültürün kendini örgütleme, düzenleme ve yeniden oluşturma biçimlerinin ürünleri olarak görebiliriz.” der. Bu yaklaşım, kavramsal zemini “Kültürde beden

nasıl ele alınır?” sorusundan ziyade “Kültür, bedeni biyolojik olarak verili bir şey olarak anlaşılacak şekilde nasıl kurar?” sorusuna kaydırır (2018: 98).

Özetle;

- Davranışın eril ve dişil biçimleri, farksız bir bedenle birleştirilmiş olan farksız bir bilinç üzerindeki keyfi kayıtlar değildir.
- Erillik ve dişilik, imgesel beden düzeyinde, biyoloji düzeyindeki erkek ve kadına karşılık gelmektedir. Ama bu, eril ve dişil için sabitlenmiş bir öze değil tarihsel bir özgüllüğe işaret eder.
- Cinsiyeti biyolojik ve verili bir şey, toplumsal cinsiyeti de bu biyolojinin üzerini kaplayan bir toplumsal inşa olarak gören cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımı, cinsiyetlendirilmiş bedenin önemini gölgeler.

Stone’a göre Gatens, toplumsal cinsiyet kavramının yerine bedensel imgeler kavramını önerse dahi bu iki kavramın analitik olarak birbirinden farklı olduğunu ama ikisiyle birlikte çalışmanın faydalı olacağını savunur, çünkü pratikte ikisi birbirlerini şekillendirir ve pekiştirirler. Belli fiziksel niteliklere sahip olan insanların belirli biçimlerde eylemesi gerektiğini söylemek, bu niteliklere dair imgesel bir anlamın ve önemin olduğunun varsayılması ile mümkündür (2019, s. 120).

Stone, Gatens’in fikirlerini toparlar ve kendi düşüncelerini de katarak cinsiyet nitelikleri, bedensel imge ve toplumsal cinsiyet arasında etkileşimsel ilişkiyi göstermeye çalışır (2019, ss. 124-125):

- Her bedenin biyolojik nitelikleri bedenin alışlagelmiş pratikleri yürütebilme yollarına etki eder.
- Biyolojik nitelikler, onlarda varsayılabilecek imgesel anlamları etkiler.
- Gatens, kişinin aynı anda biyolojik niteliklerine dair bir beden imgesi yapılandırmadığı sürece, alışıldık pratiklerle meşgul olamayacağını söyler. Bunun nedeni kişinin bedeninin içsel haritasına sahip olmasının, uzamda hareket edebilmesinin ve alışıldık pratik kalıpları yapılandırmasının önkoşulu olmasıdır.
- Beden imgeleri nasıl davranacağımıza rehberlik ettiğine göre, biyolojik nitelikler bedenin toplumsal cinsiyet pratiklerini nasıl icra edeceğini etkiler.
- Kişilerin beden imgeleri kültürel imgeselden yararlanır.

Biraz daha açarsak, her bedenin biyolojik nitelikleri, onlarda varsayılabilecek imgesel anlamlar yoluyla bir beden imgesi, başka bir deyişle içsel bir beden haritası inşa ederek, bedenin

alışlagelmiş toplumsal cinsiyet pratiklerini nasıl icra edeceğini etkiler. Bu formülasyonda biyolojik niteliklerin, beden imgelerinin ve toplumsal cinsiyetin hepsinin birbirlerini etkilediğini görüyoruz. Cinsiyet, beden imgelerini etkiler, beden imgeleri de alışkanlıkları ve davranış pratiklerini, dolayısıyla toplumsal cinsiyeti etkiler. Yani toplumsal cinsiyet hem cinsiyetten hem de ona dair imgesel anlamlardan etkilenir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyete dair pratikler zaman içinde değişerek cinsiyet niteliklerini dahi değiştirebilir, çünkü cinsiyet nitelikleri varsayıldığı gibi değişmez değildir. Bu da cinsiyete dair varsaydığımız imgeleri etkiler. Burada cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında doğrudan ve determinist bir ilişki yoktur. Süreç içinde birinde meydana gelen değişmeler ile diğerlerinin de değiştiği ve birbirlerini etkilediği etkileşimsel bir ilişki söz konusudur. Bu değişme ve etkileme sürecinde belki en az değişen, bedenin biyolojik nitelikleri olsa da yine de değişmez değildir.

Alison Stone'da Bilim, Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

Feminist düşünürler, toplumsal cinsiyete yönelik analizlerin biyolojik açıklamalardan uzak durmasını temenni ederler, fakat Alison Stone'a göre, biyolojik özelliklerin toplumsal etkinliklerimize hiç etki etmemesi de pek mümkün görünmüyor. Örneğin hormon düzeylerimiz ruh hallerimizi etkilediğine göre, zamanla hangi psikolojik niteliklere sahip olacağımıza da etki etmeleri gerekmez mi? (2019, s. 59). Feministler, sosyobiyojik savları, biyolojik özelliklerimizi değişmez ve biyolojiyi toplumsal düzenlemeleri ve etkinlikleri tek ve belirli bir yönde gitmeye zorlayan bir unsur gibi gösterdikleri için eleştirmişlerdir. Biyolojinin davranışlarımıza etki edebileceğini ama bu etkinin kültürel bağlama göre farklı biçimler aldığını veya kendilerini farklı şekillerde açığa vurduğunu belirtirler. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımına içkin olan cinsiyetin biyolojik olduğu, dolayısıyla biyolojik cinsiyetin doğal ve değişmez olduğu argümanı, biyolojik cinsiyeti oluşturanın ne olduğuyla ilgili bilimsel görüşlerin eleştirilmeksizin kabulünü bize göstermektedir. Cinsiyete dair bilimsel görüşler, toplumsal cinsiyete dair hâkim toplumsal varsayımlardan etkilenmiş ve dönüp onları etkileyerek güçlendirmiştir. Bu nedenle Stone'a göre, bilimsel görüşlerin toplumsal cinsiyetle ilgili varsayımlardan etkilenmesi her zaman mümkün olduğundan dolayı, biyolojik cinsiyetle ilgili belirli herhangi bir bilimsel açıklamayı kabul etmek konusunda temkinli olmalıyız; bilimsel açıklamaların içinde hangi varsayımların mevcut olabileceğini sorgulamalıyız; bilimsel açıklamaların yanılmaz olmadıklarını, sürekli iyileştirmeye ve düzeltilmeye muhtaç olduklarını akılda tutmalıyız (2019, s. 65).

Bazı bilim insanları, toplumsal cinsiyetin cinsiyetten türediğini düşündüler. Kadınların ve erkeklerin biyolojik özelliklerinin, işgal edebilecekleri toplumsal konumları belirlediğini varsaydılar. Bu bilim insanları, biyolojiyle ilgili iddialarıyla, erkekler ve kadınlar için gerçekçi bir

bakışla mümkün görünen davranışların neler olduğuna dair insanların inançlarına etki etmek istediler. Özellikle de, kadınların kamusal alandan dışlanması gerektiği inancını güçlendirmek istediler. Bilim insanları araştırmalarını bu niyetle yürüttüklerinden, yalnızca cinsiyetin gerçekten ne olduğunu tarif ettiklerini iddia etseler de, aslında biyolojik cinsiyetle ilgili iddiaları kadınlara ve erkeklere uygun görülen toplumsal konumlarla ilgili daha önceki varsayımları yansıtıyordu. (Stone, 2019: 64)

Örneğin Keller bilimde cinsiyetçi metaforların oynadığı rolü, döllemeye dair popüler mit üzerinden anlatır. Bu mite göre, Yunan felsefesinden başlayarak kadınlar edilgen, erkekler etken olarak görüldüğü için dölleme, dişi yumurtanın edilgen, erkek sperminin aktif olduğu bir etkinlik olarak değerlendirilmiştir. Bu hikâye, vajinaya boşaltılan bir sperm ordusundan ancak bazılarının onları ayartan bir fahişe olarak resmedilen yumurtanın içine girebildiği bir mücadele etrafında anlatılır. Hâlbuki yapılan başka araştırmalarda, yumurtanın varsayılanın aksine edilgen bir şekilde durmadığına, spermi yakalamak için salgılar ürettiğine, spermi dölleme yapacak hale getirmek için harekete geçirdiğine dair kanıtlar elde edilmiştir (2007, s. 100). Feministler tarafından açığa çıkarılan bu örnekler erillik ve dişillik dair toplumsal kabullerin ve değerlerin bilimsel araştırma sürecine nasıl dâhil olabileceğini ve biyolojiye yönelik nasıl bir önyargı oluşturabileceğini gösterir.²

Biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet hakkındaki önyargı ve varsayımlar birbirlerini etkilemekte ve desteklemektedir. Stone, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımın korunmasından yanadır, fakat aynı zamanda toplumsal cinsiyetin, cinsiyetle ve cinsiyetle ilgili bilimsel görüşlerle etkileşim içinde olduğunu kabul eder.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Stone ne tek başına Butler'ın görüşlerini ne de Gatens'inkini yeterli bulur. Bu nedenle Butler ile Gatens arasında etkileşimsel bir ilişki kurmaya çalışır. Butler'dan hareketle toplumsal cinsiyetin, toplumsal pratiklerin barındırdığı, eril ve dişil davranışları düzenleyen normlardan, insanların bu normlar nedeniyle edindikleri alışıldık eyleme biçimlerinden ve insanların bu

²Donna Haraway, “doğayla ilgili yargımızın nasıl oluştuğu ve toplumumuzda doğa dediğimizle kültür dediğimiz arasındaki sınırların nasıl pekiştirildiğiyle ilgilendiğini” söylüyor kendisiyle yapılan bir söyleşide (2020, s. 62). Şöyle devam ediyor: “Biyolojiyi tartışırken vurgulanması gereken iki boyut var. İlki, *biyolojik dünyayız ve biyolojik dünyanın içindeyiz*...İkinci boyut, öncekinden temel bir farklılığı temsil eder: *biyoloji, dünyanın kendisi değil, bir söylemdir*. Böylece, bir yandan maddi ve semiyotik olarak bir organizma olarak yaşam ve bu tarihsel bir kimliktir; bu kimlik beni -özellikle son birkaç yüzyıldır- belirli tür geleneklerin, pratiklerin, para akışlarının, yeteneklerin ve kurumların içine gömer; aynı zamanda emek sistemleri, hiyerarşik birikim ve dağıtım sistemleri, etkinlik ve üretkenlikle karmaşık bağları olan bir biyolojinin de içindeyim.” (2020, s. 37).

alışıldık eyleme biçimleri nedeniyle edindikleri bedensel özelliklerden meydana geldiğini söyler. Gatens'dan da “bedensel alışkanlıkları edinmek için, erkek ve dişi biyolojisiyle ilgili kültürel fikirlerden yararlanarak bedenlerimizin imgelerini oluşturmak zorunda olduğumuz fikrini alabiliriz.” (2019, s. 127) der. Böylelikle biyolojik cinsiyetin anlamıyla ilgili kültürel fikirler, toplumsal cinsiyetle ilgili normlarla etkileşime girer. Stone’a göre, pratikte bunlar birbirlerini şekillendirirler. Toplumsal cinsiyet normları çoğunlukla, imgesel fikirlere göndermeler yapılarak gerekçelendirilir.

Stone, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet terimlerini birbirlerine indirgemekten veya yerlerine başka bir terimi kullanmaktan ziyade, iki terim arasındaki ayrımı muhafaza etmekten, fakat mevcut anlamlarını değiştirerek ve aralarında etkileşimsel bir ilişki kurarak kullanmaktan yanadır. Ona göre (2019, s. 128), toplumsal cinsiyet idealleri her ne kadar bedenin fiziksel özelliklerine işlemiş olsa da ortaya çıkan bu özellikleri cinsiyetli değil, toplumsal cinsiyetli olarak değerlendirmek gerekir. “Cinsiyet” terimini de toplumsal cinsiyeti nasıl benimsediğimizi etkileyen ve bundan etkilenen biyolojik cinsiyet niteliklerine gönderme yapmak için kullanmayı tercih eder.

Gatens’in yaptığı biyolojik beden-imesel beden ayrımında cinsiyeti, bedenin maddi biçimi/temeli olarak düşünelim. Toplumsal cinsiyet de bu maddi temelin doğrudan buyruğuna veya zorlamasına bağlı olmamakla birlikte, yine de bu maddi temelin izlerini taşır. Toplumsal cinsiyet, cinsiyete dair düşünceler/anlamlar/imgelerden oluşur. Bu düşünceler toplumsal olarak kurulur. Toplumsal cinsiyete dair düşüncelerin oluşmasını sağlayan araçları ve cinsiyeti algılama araçlarını cinsiyet verir, fakat bunların ne tamamıyla toplumsal ne de cinsiyet temelinde oluşan düşünceler olduğunu iddia edebiliriz. Cinsiyet kendi başına algılanamaz. Ancak, toplumsal cinsiyetin yarattığı düşünceler/algılar/imgeler vasıtasıyla cinsiyeti algılarız. İkisi birbirinden ayrı gerçekliğe dayanmaz ya da bedenlerimiz ya biyolojik cinsiyet ya da toplumsal cinsiyet diye birbirine karşı iki kutba bölünemez. İkisi arasında geçişlilik vardır. Birinden geçerek ötekine ulaşırız. Bu aynı zamanda, toplumsal cinsiyete dair oluşan anlam ve imgelerin cinsiyet denen şeyi etkilediği anlamına da gelir. Zaman içinde toplumsal cinsiyete dair anlayışımız değişebileceği gibi, onların değişmesiyle cinsiyete dair algı ve anlayışımız da değişir.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı idealizm-materyalizm, doğa-kültür, biyolojik beden-kültürel beden çerçevesinde ve ayrımı koruyalım mı, anlamlarını mı değiştirelim yoksa yerine başka kavramlar mı üretelim soruları eşliğinde tartışılırken Rosi Braidotti, bizi bu tartışma bağlamlarının dışına çekip çıkarır. Ona göre “Bugün hala, belki bir nostaljiyle “bizim bedenimiz, biz kendimiz” demeye devam etsek de, bu beden ve kendilik, artık ileri psiko-farmakoloji, kimya

endüstrisi, biyo-bilim ve elektronik medyanın içine gömülmüş soyut teknolojik kurgulardır.” (2019, s. 62).

Kaynakça

- Benhabib, S., Butler, J., Cornell, D., Fraser, N. (2014). *Çatışan Feminizmler-Felsefi Fikir Alışverişi*. İstanbul: Metis Yay.
- Braidotti, R. (2019). *Kadın-Oluş, Cinsel Farkı Yeniden Düşünmek*. (E. Durmuş, M. Çelik, Çev.), İstanbul: Otonom Yay.
- Butler, J. (2007). *Taklit ve 'Toplumsal Cinsiyet'e Karşı Durma*. (O. Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Butler, J. (2010). *Cinsiyet Belası-Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.), İstanbul: Metis Yay
- Butler, J. (2014). *Bela Bedenler*, (C. Çakırlar, Z. Talay, Çev.), İstanbul: Pinhan Yay.
- Butler, J. (2018). *Biziz Halk! - Toplanma Özgürlüğü Üzerine Düşünceler*. (F. B. Aydar, Çev.), İstanbul: Koç Üniversitesi Yay.
- Butler, J., Athanasiou, A. (2017). *Mülksüzleşme-Siyasaldaki Performatif*. (B. Ertür, Çev.), İstanbul: Metis Yay.
- Gatens, M. (2018). *İmgesel Bedenler*. (D. Eren, Çev.), İstanbul: Otonom Yay.
- Goodeve, T. N. (2020). *Tıpkı Bir Yaprak Gibi-Donna Haraway ile Söyleşi*. (A. Bora, Çev.), İstanbul: İletişim Yay.
- Keller, E. F. (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*, (F. B. Aydar, Çev.), İstanbul: Metis Yay.
- Meşe, İ. (2020). Butler'ın Toplumsal Cinsiyet Performatifliği Kuramında Öznelliğin ve Failliğin İmkanları. *Toplum ve Bilim*,152: 72-103.
- Osborne, P. (Ed.) (2013). “Performans Olarak Toplumsal Cinsiyet”, (Judith Butler ile Söyleşi) *Eleştirel Bakış-Entellektüellerle Söyleşiler içinde*. (E. Gen, Çev.), İstanbul: İletişim Yay.
- Scott, J. W. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. (A. T. Kılıç, Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Stone, A. (2019). *Feminist Felsefeye Giriş*. (Y. Cingöz, B. Tanrısever, Çev.), İstanbul: Otonom Yay.
- Weeks, K. (2013). *Feminist Öznelerin Kuruluşu*. (İ. Özkürülpil, Çev.), İstanbul: Otonom Yay.